

Peter Rosegger (1843-1918) a méltányos, inkluzív pedagógia előfutára

RÉTHY ENDRÉNÉ

ELTE PPK

A tanulmány célja Peter Rosegger (1843–1918) pedagógiai nézeteinek, iskolakoncepciójának és szegény gyerekek számára Stájerországban nyitott iskolájának bemutatása. A releváns források kvalitatív kutatási módszerek használatával tártuk fel. Ezek alapján bemutatjuk a téma sokszínű (makro:társadalmi, mezzo:pedagógiai és mikro:személyes) hátterét. Megállapíthatjuk, hogy Rosegger a Waldschule koncepciójával (iskola az erdőben), valamint saját pedagógiai gyakorlatával a méltányos, inkluzív pedagógia előfutárának tekinthető.

Kulcsszavak: Waldschule, méltányosság, inklúzió, Rosegger

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban egy Magyarországon alig ismert osztrák író, Peter Rosegger pedagógiai elképzeléseit kívánjuk feltárni, s gondolatai hátterét megfogalmazni. Tesszük ezt azért is, mert bár sokat tudunk a dualizmus korának magyarországi oktatási fejleményeiről, ám az Osztrák Császárságban egyidejűleg lezajló oktatási folyamatokról, reformpróbálkozásokról keveset. A korrajz felvázolása után Peter Rosegger szépirodalmi munkásságának rövid bemutatására, s mindebből következő iskolateremtő koncepciójának, valamint az általa létrehozott iskola konkrét pedagógiai gyakorlatának elemzésére törekedtünk.

Tisztában vagyunk ugyanakkor Gyáni (2003) nyomán azzal is, hogy a múlt konkrét fejleményeihez sosem férhetünk hozzá közvetlenül a maga teljességében, az vélhetően mindig utólag megkonstruált. Így a múlt világáról szerzett/szerezhető ismeretek elszórt nyomokon építkeznek, s többféleképpen interpretálhatók. Elemzésünket ezért sokoldalúan, társadalomtörténeti, tudománytörténeti és biográfiai síkon egyaránt végezzük.

Kutatási célunk egy történeti korszak, az Osztrák-Magyar monarchia Péter Rosegger által képviselt egyik gyermekképének feltárása, az adott történeti, társadalmi, geográfiai közegben élők mentalitásának analizálása. Peter Rosegger irodalmi művének tükrében a korabeli gyermek-környezet jellegének, kapcsolati-összefüggésének vizsgálata, illetve a mű hatásának feltárása a Rosegger-i peda-

gógiai koncepció kialakítására, s a konkrét iskola megszületésére, működésére. Ezen indirekt út végigjárása azért is szükséges, mert Rosegger pedagógiai munkát nem írt, szépirodalmi munkássága tükrözi pedagógiai irányú gondolatait. Így egyik szépirodalmi művén keresztül szeretnénk közelíteni Rosegger konkrét pedagógiai elképzeléséhez, iskolateremtő tevékenységéhez. Végző soron az osztrák Alpl-ban 1902-ben alapított iskola koncepciójára, a méltányos, inkluzív pedagógiai elképzelés kialakulására ható makro-, mezo- és mikro hatások összegzésére törekedtünk.

Vizsgálatunk kiemelten annak feltárására irányult, hogy a Rosegger-i iskola pedagógiája az ott tanulók számára mennyiben volt méltányos, inkluzív, s milyen új, reformpedagógiai konceptuális, szervezési, módszertani és eszközbeli megoldásokat alkalmazott, valamint annak vizsgálata, hogy az iskola milyen védőhálót hozott létre az írástudatlan, sajátos, elszigetelt, szociálisan és kulturálisan hátrányos közegeből kikerült tanítványok számára. Mennyire volt nyitott a gyermekek egyéni jellemzőinek (szükségleteinek) megismerésére, az oktatáson keresztüli társadalmi felemelkedés garantálására, azaz a társadalmi igazságosság érvényesülésének elősegítésére (*Réthy és Vámos, 2006*).

Az alkalmazott kutatási módszer a korabeli dokumentumok tartalomelemzése, azaz egy korszakhoz (dualizmus Ausztriában) kötött makro-történeti elemzés, illetve Peter Rosegger munkásságához illeszkedő pedagógiai mikro-történeti vizsgálódás.

A KORSZAK MAKRO-TÖRTÉNESEI

Rögösnek tűnik az az út, mely a gyermekneveléshez kapcsolódó értékeket a múltban kíván keresni. Különösen bonyolult, ha maga a történelmi éra is oly komplex, amilyen az 1867-es kiegyezés után létrejött Osztrák-Magyar Monarchia. Ezt az egységes, többnemzetiségű, többféle felekezeti polgári államot, mely az Osztrák Császárságot és a Magyar Királyságot foglalta magába, kívánjuk a pedagógiai fejlemények tükrében megközelíteni.

A korszak fő jellemzője a gyors modernizációs folyamat megindulása, mely egyaránt érintette a társadalmi berendezkedéstől az iparosodáson át a kultúra szinte minden területét. Felgyorsult a politikai, gazdasági, tudományos, technikai, kulturális változás, fejlődés (iparosodás: közlekedés, gépipar, elektronika, városiasodás, analfabetizmus csökkenése). 1867-től tehát egy olyan társadalmi, gazdasági, politikai modernizációs folyamat indult el, mely egyaránt érezte hatását a közigazgatás, a jogrendszer, a vallásügy, a pénz és hitel, az áruforgalom, a népoktatás és a középszintű képzés szabályozása terén. Fejlődik a kultúra, a tudomány intézményrendszere, s kiépül a közoktatás teljes köre. A fejlődő kulturális életben az építészet, a zene, a festészet szerepe is egyre meghatározóbb (*Németh, 2002; Gazda, 2000; Kozári, 2009*).

Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó negyedszázada ugyanakkor tele volt ellentmondással. A 19. század végén, illetve a 20. század elején halmozódtak a

társadalmi, politikai válságjelenségek. 1893 után Bécsben egymást követték a kormányok, növekedett az antiliberális pártok befolyása és az antiszemitizmus. Ez utóbbi ellen Rosegger is felemelte szavát, a jelenséget az iskolázatlanságra, tudatlanságra vezette vissza. Jellemzően megnövekedett a katonai elit befolyása, melynek fejleményeként felgyorsult a békemozgalmak szerveződése az Osztrák Császárságban is, s 1891-ben megalakult az Osztrák Békebarátok Egyesülete (Österreichische Gesellschaft der Friedensfreunde) (Kovács, 2014). A legjelentősebb írók is a békemozgalmi szerveződések mellé, esetenként élére álltak, így például Victor Hugo, Dumas és P. Rosegger is, aki a világháború idején háborúellenes verseket, szövegeket írt.

A klasszikus tudományok is válságba kerültek, új tudományágak szerveződtek a természettudományokban éppúgy, mint a bölcsészettudományokban (kvantumfizika, relativitáselmélet, tudományfilozófia, szociológia). Tudományos forradalom érzékelhető a biológia, az evolúciós gondolat, a pedagógiai diszkurzus, a gyermekpszichológia, és a filozófia körül. A szociológia tudománya további hatást gyakorolt a pedagógiai gondolkodásra, az új nevelés kibontakozására (Prondczyński, 2001).

Mindennek a következménye egyrészt az elbizonytalanodás, új elvek, mód-szerek, utak keresése, másrészt az új és a régi szemléletmód összeesése. 1895-től Ernst Mach egyesületet szervez a bécsi egyetemen, ahol tudományfilozófiai témakörökkel foglalkoznak. 1907-től egy bécsi kávéházban összejárnak a tudományos élet prominens képviselői, így Neurath, Frank, Hahn, Carnap, Schick, akik a tudományok kérdéseit vitatják, elemzik. Olyan kérdésekre keresik az új válaszokat, mint a tudomány szerepe, működése, változása. E szerveződésből alakul ki majd később 1922-ben, 1929-es bejegyzéssel a Bécsi Kör (Ropolyi, 2000).

A korszak egy másik ellentmondásokkal teli jellemzője az egyre erősödő társadalomkritika, a modernizáció folyamatának bírálata, akár ellenkultúráként is. E kritika filozófiai gyökerei Schopenhauer és Nietzsche műveiben keresendők. Ők alapozzák meg a

20. század legelején kibontakozó különböző színes, népies (völkisch) kritikai irányzatokat, így például a német „nemzeteszme” újragondolásának keretei között a „gyalogtúra mozgalmat” (Wandervogel), a régi népi dalkincs felelevenítését, a paraszti kultúra, a földművelés szépségének átmentési igényét. Jellemző a népi kultúra, a népművészet természetességének kiemelése, a vidéki táj, általában is a természeti szépség hangsúlyozása, szembeállítva az iparosodó városi környezet ártalmaival, ezen ártó tényezők kiküszöbölése céljából. Az ipari fejlődés is ellentmondó jellemzőkkel bír, a kisebb cégek helyett gyárak létesülnek, megnövekszik a munkáskezek iránti kereslet. A gyors változások azonban sújtják a hegyi emberek életét, földjeiket felvásárolják, így sokan Amerikába vándorolnak.

A német nyelvű neveléstudományi irányzatok a 19-20. század fordulóján még részben hordozzák az előző század legjelentősebb tudományos eredmé-

neyeit, mindenekelőtt a felvilágosodás és a filantrópia gondolkodóinak hatását. Túlháladottá válik a herbartianus pedagógia dominanciája, megfogalmazódik a pozitivista természettudományos szemléletmód, a nevelésnek legfontosabb feladatává a társadalmi életre való felkészítés igénye válik (Dilthey, Bergemann). Mindennek ellenhatásaként az 1880-as évekre centrális teret nyer az újkantiánus, szellemtudományi alapokon álló kulturpedagógia metafizikai pozíciója is, mint értékelméleten alapuló nevelésméleti törekvés (Cohen, Windelband, Rickert, Nohl, Spranger).

Itt lehet megemlíteni a pedagógiai relevanciával is bíró színes életreform mozgalmakat, romantikus vallási elképzeléseket, a hit újjáéledését tradicionális, vagy éppen új transzcendencia, a spiritualitás formájában. A megszülető új tudományágak, így a biológiai evolúció, a szociológia, az egyenlőségen alapuló szocialista elméletek befolyásolják a gyerekekről való elképzeléseket. Létrejönnek a pedagógiai nevelőkommunák, gyermektelepek, az oktatásban a fizikai munka és az oktatás összekapcsolása. Mindez mintegy harmadik, igazságos közösségi társadalom útjának keresését jelenti, ami válasz lehet arra az elidegenedési folyamatra, mely a tudományok szinte követhetetlenül gyors fejlődése, a felfokozott iparosodás, a környezet, s az emberek egymáshoz való általánosan is megváltozott viszonya között található (Németh, Mikonya és Skiera, 2005; Németh, 2017).

Egyidejűleg megszerveződik az empirikus kutatásokon (megfigyelés, mérés, kísérlet, kikérdezés) alapuló, Meumann nevéhez fűződő kísérleti pedagógia. Mindezen irányzatok egymással vitatkozva, egymásra épülve kívánatosnak találják a társadalmi, szociális reformot, törekvést a társadalom etikus kultúrájának kialakításáért, a morálteológián alapuló, etikus szellemiséget (Natorp, Ziegler). Etikus kultúra, szellemiség alatt a népnevelést értették. 1891-től a „Bécsi Kör” előfutárainak Mach, Neurath, Carnap, Kraft részvételével a liberális, polgári népoktatás megszervezéséért tevékenykedtek.

A népoktatás sajátos helyzetet mutat Ausztriában a dualizmus idején. A modern tömegoktatás rendszere Ausztriában is fokozatosan alakult ki a 18-19. század folyamán. Az oktatási törvény bevezetése előtt nem álltak rendelkezésre kellő számban államilag szervezett népiskolák, csupán népiskola jellegű intézmények működtek, melyekben az oktatás 2-4 évig tartott, s akár magánházakban is folyhatott a tanítás.

A népoktatás törvényi szabályozása az osztrák császárságban 1869 májusában L. A. Hasnerje minisztersége alatt jött létre. A törvény (Reichsvolksschulgesetz) az oktatás liberális átszervezését biztosította, azaz az oktatás függetlenségét, országos hatáskörű állami szabályozását, általános felügyeletét s a tanulás 14 éves korig kötelezővé tételét.

A törvény bevezetése éppen olyan fokozatosan történt, mint az Eötvös-féle 1868-as népoktatási törvényé Magyarországon. Nehezítették a bevezetést Ausztria geográfiai viszonyai, a magas hegyek, az elszórt települések s az ott élő gyermekek elszigeteltsége. E sajátos helyzetre keresett és talált megoldást

Rosegger.

PETER ROSEGGER (1843-1918) ÉLETE

A Mürzzuschlag melletti Kluppen-Eggerhof Alpl-ban 1843-ban született Peter Rosegger, családja hetedik gyermekeként. Peter Rosegger (aki eredeti nevét Rossege, Rosegger-re változtatta) életének nagyobbik részét a dualizmus idején, a Ferenc József császár vezette Osztrák Császárságban, Európa második legnagyobb, többnemzetiségű államában, az Osztrák-Magyar Monarchiában (1867-1918) töltötte. Egyszobás és szabad kéményű konyhás szülőháza a tengerszint felett 1132 méteren az erdők és hegyi mezők, legelők közepén áll a mai napig is. Itt élt Rosegger 17 éves koráig.

Ekkortájt nem volt kötelező az iskola, így szülei analfabéta hegyi parasztok voltak. Fiuk saját bőrén keresztül tapasztalta meg a hegyi parasztság gyermekeinek nehéz életét, a szegénységet, az analfabetizmust, a kemény létet, az elzártságot, a zord időjárást. Mindemellett részese volt, átélhette az öregektől hallott, a testet-lelket felemelő gyönyörű népi mondákat, meséket. Környezete ezáltal sajátos élményekhez, történetekhez juttatta, inspirálta. A sok mese és megtörtént esemény bepillantást engedett a 19. század közepi hegyi parasztság életébe, ünnepeikről, örömeikről, szegénységről, egyszerűségről szoltak, s azok korai írásos rögzítésére készítették Roseggert.

Személyes élete, bár egyáltalán nem volt problémáktól, nehézségektől, tragédiáktól mentes, mégis szerencsésebben alakult társaiénál. Írni, olvasni, számolni a kitűnő pedagógustól Michael Platterertől tanult. Az analfabéta szülők gyermekei sokáig nem részesülhettek oktatásban, s amennyiben tanulni szerettek volna, ezt csak a 3-5 órás gyaloglással elérhető Krieglachban vagy St. Kathreiben tehették meg. Szerencséjükre 1846-ban St. Kathreiből (ahol szabadelvű nézetei miatt munkanélkülivé vált) érkezett Alplba Michael Patterer (1805-1857), és a településen vezetésével megindult az iskola nélküli oktatás. Az akkor kb. 40 főnyi elszórtan és magasan fekvő hegyi parasztházakban élő gyerekek írni, olvasni, számolni tanítását kezdte meg fedél és koszt ellenében a tanító. Később egy házikót bérelt, s ott folytatta áldásos oktatási tevékenységét. Rosegger is tőle tanult. Tanára oktatási tevékenységét később is nagyra értékelte, s gyakran hangoztatta, hogy Patterertől nem csak írni, olvasni, számolni tanult meg, de az emberekhez való becsületes, jóindulatú viszonyt is elsajátította. Sőt a „*Die Schriften des Waldschulmeisters*” (1875) című művében leírtak megidézik volt tanára személyiségét, aki Alplban egy szabad iskolát hozott létre, bár nem állt rendelkezésére katedra, de a tanulói kiváló vizsgaeredményeket értek el matematikából, olvasásból, írásból és hittanból, jobbat, mint a krieglachi polgárok gyerekei. Patterer 11 évig, haláláig tanított a hegyekben, őt azonban nem követték hasonlóan felkészült és emberileg kiváló tanítóegyeniségek. Volt, aki unta magát a hegyen, más kiérdemesült katonaként maga sem ismert minden betűt, így a 15 éves Roseggert bízta meg a tanítással, aki gyenge egészsége okán

nem volt képes a feladatot teljes körűen ellátni, mellesleg a szülőkkel sem tudta magát elfogadtatni. Így ismét tanító nélkül maradt Alpl.

Gyenge testi felépítése alkalmatlanná tette Roseggert a nehéz paraszti munkára, ezért szülei lelkészt akartak faragni belőle. 1860-tól azonban szabóságot kezdett tanulni s a szabómesterséget el is sajátította. Már ekkor felfigyeltek tehetségére, maga a szabómestere is támogatta továbbtanulását. Adalbert Svoboda, a Daly Mail szerkesztője pedig felismerve irodalmi tehetségét, gazdag gyárosoktól adományokat gyűjtött számára, így 1865-től Grazban, a Kereskedelmi és Ipari Akadémián tanulhatott tovább.

Élete során sok bánat, nehézség mutatkozott. Rengeteg tartalmas, tanulságos mondás fűződik nevéhez, mely segítette a nehéz élethelyzetek feloldásában: „*ha szomorú vagy, tégy jót valakivel*”¹. A mondás jól jellemzi személyiségét. Első feleségét gyermekágyi komplikációk következtében veszítette el. Második feleségétől három gyermeke született. 1880-ban egészségi állapota megromlott, asztmás lett, s Krieglachba kellett költöznie. Itt látogatta meg Brahms és barátja, Ludwig Kernstok. Erős társadalomkritikát gyakorolt, bizalmatlan volt az egyre iparosodó társadalommal szemben. Nézete szerint fel kell rázni a szegényebb néposztályt a tunyaságból.

1918-ban hunyt el, kívánsága szerint egyszerű sírban nyugszik, fakeseszt alatt. Életéről így gondolkodott: „*50 év múlva, ha az emberek tudják, hogy ki voltam az számomra elég, ha nem, azt se sajnálják, békében nyugszom.*”

PETER ROSEGGER IRODALMI MUNKÁSSÁGÁNAK JELLEMZŐI

Az Osztrák-Magyar Monarchia virágzó kulturális életében vezető szerepet töltött be az irodalom, a kiadóknak, folyóiratoknak, újságoknak kitüntetett jelentőségük volt. Schnitzler az

1891-es évet emeli ki, mint az új korszak kezdetét, a „Fiatál Bécs”, a „Fiatál Ausztria” (Jung – Wien, Jung Österreich) születését, mely a modernizáció kezdetét jelentette az irodalmi életben. 1891-ben jött létre ugyanis a modern bécsi irodalom orgánusaként az E. M. Kafka szerkesztette Die moderne Rundschau című folyóirat, melyet igaz Brünben szerkesztettek és Prágában nyomtattak, de Bécsben volt Leopold Weiß, a kiadó. Még ebben az évben megjelent Hugo von Hofmannsthal egyfelvonásosa, a Gester, illetve A. Schnitzler megírta naplóját, melyeket bár ekkor még nem adtak ki, de később korszakos jelentőségűeknek bizonyultak. A 19. század utolsó évtizedében tapasztalt irodalmi fejlemények egy új korszak kezdetét jelentették a fiatal írói generáció részvételével. Ekkor még élt és alkotott az 1848 előtt vidéken született írói nemzedék is, akikhez Peter Roseggeren kívül Marie von Ebner-Eschenbach (1830-1916), Ferdinand Saar (1833-1906), Berta von Suttner (1843-1914) sorolható, akik azonban nem

¹ Zitate und Gedichte von: Peter Rosegger-Aphorismen.de https://www.aphorismen.de/suche?f_autor=3206 (letöltve: 2017. 06. 05.)

csatlakoztak egyetlen csoportosuláshoz sem. Nem hoztak létre önálló irodalmi csoportot sem, a fiatal generáció ugyanakkor szerette és olvasta alkotásaikat. Rosegger ebben a modernizálódó, gyorsan változó időszakban vált a liberális népi felvilágosítás, a népművelés apostolává. Írói vénája korán megmutatkozott. Első műve egy népi kalendárium összeállítása volt, melyet 13 éves korában alkotott *Kalender* (1856) címmel. Már ekkor legfontosabb célja volt, hogy kitérítse a hegyi parasztközösségek horizontját, művelje őket. Meséket, mondákat, szólásokat is gyűjtött. A grazi tanulmányok alatt, 1869-ben jelent meg első könyve (*Zither und Hackbrett*) *Citera és kapavágás* címmel, mely a helyi nyelvjárásban íródott verseiből szerkesztett gyűjteményes kötet. Szerkesztésében 1873-ban indult az Erdei Kalendárium (*Waldkalender*), elképzelése szerint ennek minden parasztházba el kellett volna jutnia, hogy a parasztembereket oktassa, művelje. 1906-tól családi lapot is szerkesztett. 1888-ban írta Jákob az utolsó (*Jakob der Letzte*) című regényét, 1903-ban pedig *Weltgift* címűt. Folyóiratot „*Heimgarten*” címmel indított útjára. Lassan elkezdődött nagy ívű írói karrierje. 1878-ban felolvasóközösségre indult, s számos várost felkeresett, többek között Drezdát, Lipszét, Berlint. Rengeteg további könyve, tanulmánya, újságcikke jelent meg. Művei kiadásának magyar vonatkozása is van, a budai nyomdatulajdonos Heckenast Gusztáv figyelt fel a tehetséges íróra, s adatta ki munkáit, sőt baráti szálak is szövődtek köztük. Anyagilag - életjáradékkal - is támogatja a fiatal író, akivel 1869-1876 kötött élénk baráti levelezést is folytat, a leveleket 2003-ban ki is adták Bécsben (*Wagner, Kaiser, Michler, Bruck és Zinten* 2003). Rosegger Heckenast meghívására 1871-ben pilismaróti nyaralójában is járt. Heckenast 1878-as halála után a bécsi Adolf Hartleben, majd a Ludwig Staackmann könyvkiadó és könyvkereskedés adta ki munkáit (*Rines*, 1920; *Philipoff*, 1944; *Schrittweiser*, é.n.).

A 20. század fordulóján az irodalmi regionalizmus Európa-szerte jelentős szerepet kapott, újraéledtek a tradicionális földrajzi és néprajzi tájegységek művelődési hagyományai, a helyi tudat erősödése. A szellemtörténeti irányzat is a regionális irodalmak elismertetésének kedvezett. Megkülönböztetést nyert a német nemzeti irodalmon belül a porosz, a bajor, a szász, a sváb, a thüringiai, sziléziai, szudéta irodalom. A „*Heimatdichtung*” általános történelmi, kulturális jellemzője a kulturális tradíció, a szülőföld iránti szeretet, hűség, öntudat, a konzervativizmus, nacionalizmus, a romantikus néplélek mítoszának újraélesztése, a „*parasztramantika*”.

Műveiben Rosegger is a parasztság megoldatlan problémáira kereste a választ. Érdekelte a közösség szociális helyzete, munkakörülményei, így vált kora civilizációjának kritikuskává. Féltette a hegyi embereket a gyors iparosodás következményeitől, szokásaik, otthonuk, hazájuk (kivándorlás okán) elvesztésétől. Rosegger olyan gondolkodó volt, akit érdekelt a gyermek, az ember, s aki mindig visszatér szülőföldjéhez, az állatokhoz, növényekhez. Célja a „*szív békéjének megteremtése*” volt (*Rosegger*, 1892). Ezt a békét a természetben találta meg.

A bécsi modern írók köréhez, irányzatához, a fiatal szerzőkhöz ugyan nem

csatlakozott, élete számos mozzanata mégis fiatalos, modern. Grazi tanulmányai során fogékonyságot mutatott a reformtörekvések iránt, így az egyszerű, természetes életet hangsúlyozta. Megismerkedett Johannes Ude vegetáriánus és életreform nézeteivel és pacifista eszméivel is, melyet maga is vallott. Követte a vegetarianizmust, az alternatív gyógymódokat, a mértékletességet és a természetvédelmet. A „Heimgarten” irodalmi folyóiratában helyet kaptak szociális és közösségi problémákkal foglalkozó cikkek is.

Rosegger valamiféle „ősi” természetességgel, eredetiséggel, helyi nyelvjárásban írta költeményeit, novelláit. Jellemrajzai természetes népi megfigyeléseken alapuló ábrázolások. Nyelvhasználata, szókincese rendkívül gazdag, főként tájnyelvi (Wagner, 1991).

Elismertsége sokrétű, 1907-ben a londoni Royal Society of Literature tiszteletbeli tagja lett, 1913-ban Nobel díjra terjesztették fel, majd, 1903-ban a heidelbergi egyetem, 1913-ban a bécsi, és 1917-ben a grazi egyetem díszdoktora lett. 43 kötetet írt, melyeket 29 nyelvre fordítottak le. Könyveit 15 millióan vásárolták meg. (Ebben az időszakban Jules Verne volt hozzá hasonlóan felkapott író.)

A biográfiai adatok mélységes humanizmusát, a társadalmi problémák iránti érzékenységét, a szociálisan rászorultak terheinek csökkentésére irányuló törekvését, széles látókörét, s a sosem feledett szeretett szülőföldjét tükrözik. Az átért gyermekkori társadalmi különbségek élménye nem törlődött ki emlékei közül, élete végéig megőrizte és tett is ellene.

PETER ROSEGGER: PETIKE CÍMŰ NOVELLÁSKÖTETÉBEN TÜKRÖZŐDŐ GYERMEKKÉP

Tekintettel arra, hogy Rosegger szépirodalmi munkásságot folytatott, pedagógiai koncepcióját irodalmi munkásságából indirekt úton vezethetjük le.

A pedagógiai gondolatok elemzésére kiválasztott mű, mely magyar fordításban 1904-ben jelent meg, kisméretű, 123 oldalas, vászonkötéses könyvecske, a fordító, Kőrösi Henrik előszavával 11 novellát közöl. A fordítás alapjául P. Rosegger: *Als ich noch Waldbauernbub war* című, 1879-ben megjelent könyve szolgált. Az előszóból idézve: „Petike most is él, csakhogy öreg, Péter bácsi lett belőle. Ő írja le ebben a kis könyvecskében az édes atyja, édes anyja, testvérkéi meg Jani bácsi örömet és bánatát, összes gyerekkori emlékeit.” (Rosegger, 1904. 3. o.)

A könyv magyar nyelvű megjelenését követően „divatos” műnek számított, a polgári iskolai könyvtárakba beszerzése ajánlott volt. Ezt a munkát érett korában írta Rosegger, egy gyermek visszaemlékezésének tekinthető a mű. Az alkotásból feltételezhetően kibontakozik az a gyermekkép, mely az iskolaalapító koncepcióját, filozófiai ethosát még inkább megvilágosíthatja az utókor számára.

A novelláskötet kordokumentumot képez a szerzői értékorientációról, a gyermekszerep, a szülő-gyermek, a gyermek-társak, a gyermek-környezet kapcsolat-

ról kialakított felfogásáról. Bár az író saját gyermekkorra megélt élményeinek, tapasztalatainak felidézésére támaszkodik, mégsem tekinthető munkája pusztán önreflexiónak, visszaemlékező dokumentumnak, sokkal inkább írói ábrázolásnak tartjuk.

Az irodalmi alkotás elemzésre történő kiválasztásának legfontosabb motivációja az, hogy a mű írói ábrázolással megalkotott életrajzi munka, így az alkotó általa megélt élmények, kapcsolatok, hatások tárházát képezi. Másik fontos mozzanat, hogy a könyv ismételt német nyelvű kiadása 1902-re datálható, pont akkorra, amikor megnyitotta kapuját a Waldschule, így a Rosegger-i iskolakonceptiót közvetlenül is befolyásolhatta ez a gyermekkori visszaemlékezés.

Célunk tehát a Petike című novelláskötet tartalomelemzése, s az ebből kibontható korszak gyermekképeinek, gyermekábrázolásának feltárása. A könyvben olvasható esetek bemutatása, leírása, kommentálása képezte a legfontosabb feladatunkat. Mindezzel Rosegger pedagógiai reformtörekvéseinek feltárására is törekszünk, arra, hogy a különböző aspektusok összevetésével iskolája reformszellemiségét feltárhassuk. Azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a 20. század legelején szerveződő Erdei Iskola valódi reformiskolának tekinthető-e, vagy csupán sajátos lokális próbálkozásnak. Arról, hogy milyen is volt Rosegger pedagógiai koncepciója, gyermekképe Petike című novelláskötete elemzésével, indirekt következtetéssel szeretnénk adalékokat gyűjteni.

Arra keresünk választ, hogy hogyan is látja Rosegger a gyermeket, önmagát, milyen társadalmi, gazdasági, társas, szülői hatások, érték közvetítések érték gyermekkorában?

Mint egy hagymát, kívülről befelé kívánjuk az egyes rétegeket lefejtetni, s így a külső hatásoktól befelé haladva közelítünk vizsgálatunkban a külső, a köztes hatásokon keresztül a belső hatásokig, azaz a mélyszerkezet feltárásiáig. A gyermekkor, mint társadalmi képződmény, a gyermekszerep, a felnőttek és a kortársak világának szocializációs hatása, a szülő-gyermek kapcsolat alakító befolyásának számbavétele fontos lehet a további pedagógiai elképzelések megfogalmazásához.

Nem közömbös, hogy az egyén milyen kapcsolatot alakít ki a természeti és tárgyi (mesterséges) környezetével. A tágabb és szűkebb környezet akaratlanul is hat, mintegy befolyásolja a gyermeki személyiséget. Fontos annak vizsgálata, hogy a közvetlen környezet milyen pozitív vagy negatív hatást gyakorol az ott élőkre. A gyermek, Petike mikrokörnyezetének jellemzői meghatározzák fejlődését, esztétikai élményt nyújtanak számára. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a gyermek nem passzív megélője környezetének, sokkal inkább annak alakítója.

A természeti környezet hatásának megélése, a természeti táj, a jellegzetes hegyvidéki miliőben felnövekedő gyermek természet általi érintettsége jelentős. *„...belebámultam a csudaszép éjszakába. Először félelmetesnek tűnt föl, hovatovább észrevettem, hogy a hó fehér, a fák meg fekete színt öltenek, fölöttem meg ragyogott a csillagos ég. ...A völgykatlanba érve, láttam, hogy a patakocska simára befagyott s a*

mint a gyalogúton mentem, úgy tűnt föl, mintha az ég csillagai korcsolyáztak volna rajta.... Ködtenger ült a völgyben..." (Rosegger, 1904. 7. o.). Szinte megelevenedik előttünk a téli, esti táj. A főhős nem szokta meg közvetlen környezetét kies tájait, alkalmanként el-elgyönyörködik annak újabb és újabb szépségében.

Az állatvilághoz fűződő kapcsolata is természetes, szeretetteljes. Egy alkalommal játszótársaival szétdúlt madárfészket találtak, s a belőle kipottyant madárkát szeretettel ápolták, majd pusztulása után „*rozmaringból és gyöngyvirágból*” koszorút fontak neki, s eltemették (Rosegger, 1904, 26. o.).

A kis fehér gödölyét, „*a négy lábú állatkát, jobban szeretttük, mint önmagunkat*”-írja (Rosegger, 1904. 38. o.).

„*Bimbó éppenséggel nem volt afféle 'állat', ...hanem ő volt a mi fakószínű ökröcskénk, a háznak a kedvence... olyan édes jószág volt és olyan szépen tudott bőgni.*” (Rosegger, 1904. 105. o.)

A sorokból nagyfokú szeretet, gondoskodás sugárzik, akár madárról, akár kis kecskéről, akár ökörről van szó. Köztük nőtt fel, részt vett gondozásukban, megtapasztalhatta felnövésüket, életüket.

A közvetlen környezet szocio-kulturális aspektusainak átélése kapcsán a gazdasági különbségekre érzékenyen reagált. „*Az úrinépek itt a faluban talán mindennap van ennyi jóban része... de nekünk egyszer esik esztendőben karácson.*” (Rosegger, 1904. 13. o.) A társadalmi igazságtalanságot is átéli: „*talán még nincs egészen rendjén a világ sora, itt ül egy erős ember és annyi fölös erővel (négy ökrös szekér) czipelletti magát, én pedig alig bírom batyumat cipelni*” (Rosegger, 1904. 14. o.). A megoldást is megfogalmazza: „*A szegény embereken segíteni kell*” (Rosegger, 1904. 29. o.).

A környezetbe beletartozik a társas környezet is. A szocializáció fontos ágense a kapcsolatok kialakítása, hiszen az ember alapvetően társadalmi lény, így kiemelten fontos számára a másik ember. A személyiség kialakulásában és fejlődésében alapvető szerepe a családnak van. A gyermek életében a legelső közösség, amely hatást gyakorol rá, fejlődését elősegíti, a család, illetve a családi kapcsolatok. Itt alakulnak ki az első társas kapcsolatai, itt kezd alkalmazkodni, itt ismeri meg az elvárásokat, függőségeket, a szülői minta szerepét, a kortárs csoportba illeszkedést. Itt kapja az első ösztönzéseket a világ megismerésére. A családban szerzett tapasztalatok az egész életutat befolyásolhatják. A gyermek fejlődése során a család újabb és újabb elvárásokkal fordul feléje. Érzelmi életének kiegyensúlyozottsága is jelentős mértékben függ az első társas alaphelyzettől az anya-gyermek kapcsolat milyenségétől. Petike kapcsolata anyjával szeretetteljes, kiegyensúlyozott. Az anya szerepe megvalósítja a modern nevelés csírjait, a gyermek ismeretére alapozott, érzelmekkel átszőtt nevelést.

A könyvben a szülői elvárások alapvetően normatív alapúak, melyeket a tradicionális értékek jellemeznek, azaz a korai szülői követelésekkel irányított önkontroll, az engedelmesség, a konformitás értékének kitüntetett szerepe jelentette az iránymutatást. Ezzel egy időben legalább ekkora szerepet játszott, tág

teret kapott Péter nevelésben a különböző nehézségű feladatok nyújtásával a gyermeki önállóság, az önirányítás fokozatos erősítése.

A gyermekkép, mint társadalmi képződmény, leginkább a dicséret-büntetés kontextusában ragadható meg. Jól tükrözheti a 19. század második felének egy elzárt hegyi paraszti közösség gyermekkel kapcsolatos kikezdhetetlen nevelési értékorientációját.

„Nem mondhatnám, hogy rossz nevelésben részesültem. De azért helyesebben mégis csak azt kell mondanom, hogy semmilyenben sem.” (Rosegger, 1904. 93. o.). A dicséret, a büntetés minden formája előfordult életében. Dicséretet főként anyjától kapott, aki „a megtestesült jóság” volt. A dicséret roppant módon jól esett Petikének, ilyenkor úgy érezte, hogy hirtelen megnőtt. Néhanapján apja is dicséri, főként akkor, amikor a feladatát, munkáját, megbízatását maradéktalanul teljesíti. Az apai dicséret fontos számára, de nem ér fel az anya gondoskodó, szeretetteljes dicséretével.

Büntetést a szigorú apa eszközölte, aki nem sokat foglalkozott fiával, csak akkor, ha rossz fát tett a tűzre. Az apa komoly, gondokkal terhelt parasztember volt, aki a gyermeke felé szeretetét nem tudta kifejezni. Az írástudatlan apa vélhetően frusztrálódott írástudatlanságától, attól, hogy tőle fia legfeljebb gyakorlati ismereteket sajátíthatott el. Nem válhatott gyermeke tanítójává a szó akkori értelmében (v.ö. Pukánszky, 2002).

Petike apjának vallomása minderről: *„Szívem mélyéből szeretem, ezt csak a jó Isten tudja! De ezt nem akarom neki megmondani, nem akarom, de nem is tudom. Azt az egyet tudom, ha büntetnem kell őt, az jobban fáj nekem, mint neki”* (Rosegger, 1904. 101.). A büntetésnek szigorú rendje volt: a mérges arcú, dörgő hangú apa feddte a fiát, ezalatt a fiú lecsüngő karokkal, kővé meredten, reszketve nem vette le a tekintetét apja arcáról. Mindeközben a bűntudat mellett az izgalom és az öröm végletes érzéseit élte át, egy megmagyarázhatatlan jó érzést. Örült, hogy *„végre foglalkozik velem az apja”*, hogy végre ő kerül a figyelem középpontjába, mindegy, hogy miért és hogyan. Az érzelmek kifejezésének képtelenségéről, elrejtéséről szól mindez. A főhős így pusztán figyelemfelhívó szándékkal, akár tudattalanul követ el ismétlődően csínyteteket, hogy apja dühös arcába nézhessen, s a csak hozzá intézett szavait hallhassa. Az apai nevelést a korszak tradicionális szülői elvei jellemzik, így a távolságtartás, a tekintély, a gyermektől elvárt feltétel nélküli tisztelet.

Fontos kérdés, hogy milyen önállóságot biztosítottak a szülők Péter fiúk számára. Úgy tűnik már 10 éves kortól a kapott különböző, önállóan elvégzendő szülői megbízatásokkal, feladatokkal fejlődhetett a gyermek önállósága. Sokszor az ezekhez a megbízatásokhoz kapcsolódó instrukciók meglehetősen bonyolultak voltak (hajnali síkos, hideg úton le a faluba, a fakereskedőtől a tartozás visszakérése, karácsonyi bevásárlás, kevesebb pénzből, viszontagságos hazaút). Az önállóságra neveléshez tartozott a saját állat felelős gondozása, s a szántás elvégzése. Mindeközben a főhős vágya: *„Nagy erős és önálló akartam lenni”* (Rosegger, 1904. 120. o.).

A gyermeki individuuum öntevékenységének, önállóságának gyakorlati, funkcionális kibontakoztatását, szabad tevékeny biztosítását tükrözi a könyv.

Esemény	Probléma	Szereplők	Problémamegoldás	Szerzői értékelő reflexió
Adósság visszakérése	A fakereskedő ki akart térni az adósság megadása elől	Péterke, fakereskedő	Péterke céltudatos, udvarias, kommunikációja hatásos	Hatékony érdekérvényesítő viselkedés
Karácsonyi vásárlás	Bevásárlás kevesebb pénzből	Petike, Békás boltos, boltosné	Hitel kérése húsvétig	Kis sunyiság, fortély, ügyesség
Eset Zöld Marczival	Petike batyujának ellopási kísérlete	Petike, Zöld Marcsi, Tajjigás Jancsi	A batyu visszaszerzése (utána futás, külső segítség felhasználása)	Fondorlat, találékonyosság
Gergő és a rosszra csábítás kísérlete	Kápolna kirablására kényszerítésből adódó szorult helyzet	Petike, Gergő, plébános	Kimenekülés a csapdahelyzetből	Ügyesség, bátorság, talpraesettség
Első szántás	Az első szántás kivívása	Petike, András béres	Megacélozta erejét, sikerre vitte a szántást	Erő, motiváció, kitartás, önállóság, bizonyítási erő

1. táblázat. *Önállóságot biztosító életesemények mintázata a novelláskötetben előforduló legfontosabb esetek összegző bemutatása tükrében (v.ö. Szabolcs, 2002)*

A megbízatások, feladatok kihívást jelentettek a főhős számára. Lelkesen állt a problémamegoldáshoz, melynek folyamatában a személyiség erejével, erőfeszítéssel, meglevő tudása mobilizálásával jutott az önálló, sikeres megoldáshoz, a cél eléréséhez. A sikeres problémamegoldás segített az önhatékonyság megélésében.

1. ábra. *Az önállóság erőtere*

TÁGABB TÁRSAS KÖZEG

Egyediségünk megéléséhez szükségünk van a környezetünkre, a világban szerzett tapasztalatokra, a társak „tükrére”. Igényeljük mások elismerését. A „másik” szerepet játszik az én szociális konstrukciójában, értékelésében, ellenőrzésében.

A társak nemcsak az egyén viselkedését befolyásolják, de gondolkodását, érzéseit is. Az önismeret, az éntudat szociális interakciók terméke. Az én fejlődése az interperszonális kapcsolódások függvénye és viszont, az interperszonális kapcsolatok érettebbé válása is érett ént feltételez (Guisinger és Blatt, 2003).

A szülőkön kívül a felnőttek világa is pozitív-negatív modell, minta-jelleget öltethet a gyermekek számára, bizonyos függőséget alakíthat ki a gyermek és a felnőtt között. Péter kapcsolata a felnőtt világgal és a kortársaival sokrétű, eleven és változatos. A felnőttekkel gyorsan és hatékonyan tud kapcsolatot teremteni, például a pénz visszakérésénél, vagy a vásárlásnál képes hatékony érdekérvényesítésre. Találkozunk a felnőttek irányából önzetlen jóságos kapcsolattal Rozál részéről: *„Te bohó fiúcska!- ki fogja visszakérni az ilyen csekélységet? ...Olyan jó volt hozzám s én a nagy kerek kenyeret eldévajkoddtam”* (Rosegger, 1904. 43. o.). Szeretetteljes, jóra intő, a helyes útra visszatérítő kapcsolata Pista bácsival: *„... most menj haza, és reménylem, tudod mi a kötelességed? A pénzt visszaadtam!- jegyeztem meg szepegeve. A pénz, az semmi! - mondta Pista bácsi. - A fiú becsületét add vissza!”* (Rosegger, 1904. 89. o.).

Hamissággal, ármánnyal is találkozik a felnőttek világában, melyet átél és később elítél. A fondorlatos rosszra, lopásra csábítás Gergő-féle trükkjét gyorsan átlátja és elhárítja. Marczy lopási kísérletét is kivédi.

A kortárs csoport szerepe is meghatározó a szocializáció folyamatában, megtanít beilleszkedni, hatékonyan részt venni a közösségi életben. Testvéreihez szeretetteljes együttműködés kapcsolja Petit. Sokat játszanak együtt, s nagyon szeretik a testvérei Petike esti meséjét hallgatni. Előfordul azonban az is, hogy rajtakapják egy-egy csínytetten és ezért ki is csúfolják.

A gyermek életéből a csínytettek sem maradhatnak el. Néha a legjobb szándék is balul sült el, például az új ünneplő „ujjacska” szétvágása s a koldusra terítése, vagy az a véletlen eset, amikor a kenyér játékos gurigálása, elgurulása nagy bajt okoz. Csalafintaságként indul a kéregetés is mely erkölcsi tanulsággal zárul, helytelen viselkedését belátja, azt, hogy a koldulással alávaló dolgot cselekedett, hiszen *„... én ép, erős, egészséges gyerek vagyok! Édes apámnak van háza, telke”* (Rosegger, 1904. 77. o.). Előfordul végezetül a vétség letagadása, elfedése is.

Peti kognícióját a mások által is megfogalmazott okosság, eszeség, fortély, cselek kitalálása, nehéz szituációk talpraesett megoldása jellemezi. Eleven fantáziája legjobban a mesék kitalálásában és elmesélésében tükröződik: *„Már olyan jártasságra tettem szert a mesemondásban, hogy még választékos nyelvezettel is tudtam mesélni, mintha csak könyvből olvastam volna!”* (ibid. 50.).

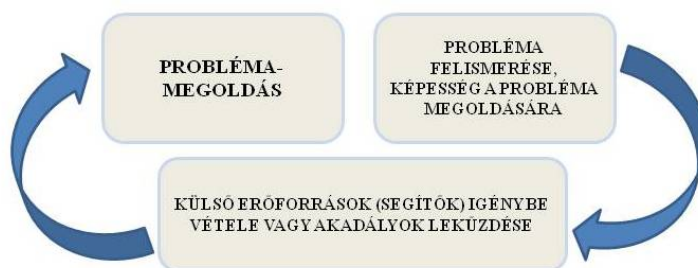
A csínytettek kapcsán újabb és újabb megoldásra váró problémák merülnek fel. Mindezek kihívást jelentenek, általuk mobilizálódik Petike képessége. A megoldáshoz időnként külső segítségre is szüksége van. A végeredmény minden esetben a sikeres problémamegoldás, mely az érzelmi reakciók sorát indukálta.

A főhős érzelmi életére a pozitív és negatív emóciók együttes jelenléte a

Esemény	Probléma	Szereplők	Megoldás	Szerzői értékelő reflexió
Az ünneplő "újacska"	Szent Mártont utánozva az új újacskaját szétvágta s azt az alvó koldusra terítette	Petike, koldus	Külső segítséggel, anyja leszereli a dühödő apát, összevarrja az újast	Petike naivitása, hiszékenysége, jóindulata, belátása, apa-anya ügyes konfliktusmegoldása
A névnap ajándék	A játékoság tönkretette az ajándékozás jó szándékát	Petike, Jani bácsi, testvérek	Jani bácsi segítségével	Lelkiismeret- furdalás, szorongás, aggodalom
A koldusfiú	Zarándoktól koldulás	Petike, a szomszédék Nácikája, zarándokok	Az ok nélküli koldulás alávalóságának belátása	Bűntudat, őszinte megbánás
Pénzgyűjtemény	Játékoságból a tallérok eldugása	Petike, Talléros Tóni, Jancsi az árva, szülők, Pista bácsi	Az elkövetett csintett bevállása, Jancsi kiengesztelésére törekvés	Megbánás, szeretet
Apai szó	Kereszt szétszerelése, a részek eldugása, majd az apa haragja előli elbújás az áraszekrénybe	Petike, apa, anya	Bocsánatkérés, apa és Petike egymásra találása	Szeretet, apai figyelem keresése

2. táblázat. Csínytettek mintázata a novelláskötetben előforduló legfontosabb esetek összegző bemutatása tükrében (v.ö. Szabolcs, 2002)

2. ábra. A problémamegoldás erőtere anovelláskötetben előforduló legfontosabb esetek összegző bemutatása tükrében (v. ö. Szabolcs, 2002.)

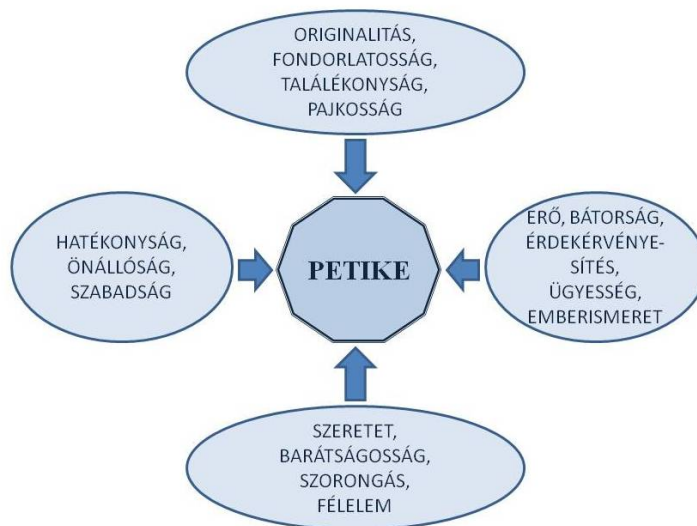
jellemző. Negatív érzelmek között a szomorúság, félelem, rémület, szorongás, szégyen előfordulása a leggyakoribb. Pozitív érzelmek között rá a szeretet a legjellemzőbb. „Oly jól esett édes anyám kebléhez simulni” (Rosegger, 1904. 31. o.), a jámborság, a kedvesség is tulajdonság-jegyei közé tartozott.

Önértékelése egészséges, tudja magáról, hogy képes túljárni mások eszén, bátor, okos, fortélyos, illedelmes, jártas a mesemondásban, utálja a hazudozást, átlátja a hamisságot. Egyben tisztában van a negatívumaival is, így a naivitással, időnkénti „sunyisággal”, tettetéssel.

A főhős tulajdonságainak összegző bemutatása világosan szemlélteti azt a tényt, hogy igazi gyermekről ír a szerző, aki életrevaló, talpraesett, önálló, de mindenekelőtt testben-lélekben gyerek.

Összefoglalva a tartomelemzés tanulságait megállapíthatjuk, hogy a vizsgált irodalmi alkotás gazdag pedagógiai vonatkozásokban. Mindenekelőtt társadalmi, kulturális, szociális, pedagógiai tanulságokkal szolgál. Kiemelkedik a gyermek és környezete szoros, meghatározó szerepe. A gyermeket ért hatások

3. ábra. A főhős személyes tulajdonságai a novelláskötetben előforduló legfontosabb esetek összegző bemutatása tükrében (v. ö. Szabolcs, 2002)

hálójában kitüntetett jelentőséggel bír a szűkebb és tágabb környezet gyermeképe, a gyermekhez való viszonya, az ebből eredeztethető elvárás-rendszere, mely kiemelten normatív, előíró. Megjelenik ugyanakkor a 19. század második felétől jelentkező új gyermekkép is, a gyermeki önállóságot biztosító nevelés, mely által fejlődhetett az önismeret, önkontroll, önértékelés. A szülői elvárások milyenségét is meghatározza a korszak gyermekről vallott felfogása, így a tradicionális értékek, normák. A szülői nevelési eljárások esetlegességére, következetlenségére, esetenkénti elégtelenségére is rávilágít a mű. Összességében a megélt tapasztalatok erős pozitív, illetve negatív benyomásként, tanulságként szolgálhattak Rosegger pedagógiai koncepciójának kialakításához.

AZ ERDEI ISKOLA (WALDSCHULE) KONCEPCIÓJA. A WALDSCHULE LÉTREHOZÁSA

Rosegger 1901 nyarán visszatért Alpl-ba, itt megtudta, hogy még mindig nincs iskolája az ott élő gyerekeknek. Az osztrák iskoláztatás fejlődését még a 19. század második felében is nagymértékben hátráltatta a széttagoltság, különösen a geográfiai viszonyok, a hegyvidéki körülmények. Így nem követte, nem hozta létre, a 19. század közepétől kibontakozó, s a század végére kialakuló kötelező, az állami elvárások szerint működő, államilag finanszírozott nemzeti oktatási rendszert.

Rosegger, mint a gyermekek barátja, ahogy ezt irodalmi munkássága is

tükrözi, segíteni akart az ott élő gyermekeken, így gyűjtési akcióba kezdett. A közösséghez („Waldheimat –Gesellschaft”) fordulva kérvényezte a szükséges 3-4.000 korona összegyűjtését. Hivatkozással többek között azt írja, hogy „a legtöbb gyerek egyáltalán nem járhat iskolába, ami nagyon szomorú, hiszen szegény szülők okos gyerekeit, fontos lenne jövőjük biztosítása érdekében írni, olvasni, számolni tanítani” (Schriftwieser, é.n. 10-11. o.). Ő maga 2.500 koronával járult hozzá az iskola felépítéséhez. Az összeget felolvasó körútjain gyűjtötte össze. 1902-re összegyűlt 11.000 korona, s jó néhány tárgyi adomány, így bútorok, könyvek, kályha, pianínó. Az iskola felépült, ünnepélyes megnyitójára még az év szeptember 28-án került sor. Az ünnepségen rengetegen vettek részt, a polgármestertől az építésvezetőig ünnepeltek az emberek. Rosegger virágköszöntésben részesült, s meglepetésére az iskolaépületben egy szobát is kialakítottak számára.

Az új iskolában 23 gyermekkel, 8 évfolyamon kezdődött el az oktatás. A hegyen élő parasztyerek megfelelő színvonalú képzését követelte és sikeresen valósította meg így Rosegger.

Ki kell emelnünk, hogy a roseggeri Erdei Iskola nem azonos a 20. század fordulóján Európa-szerte számos, orvosi felügyelettel működő iskolaszanatóriumok, utókezelést is nyújtó preventóriumok bentlakásos erdei iskolai hálózatával, a Landerziehungsheim Hermann Lietz-féle intézetekkel, s akár napjainkig is működő erdei iskolák rendszerével. Úgyszintén nem hasonlít a „szabad levegős” (open-air school), a szabadban folyó nevelés mozgalmával, azaz sem az iskolaszanatórium gyógyító tevékenységével, sem pedig a szabadban folyó nevelés reformpedagógiai újdonságával nem azonosítható. A természet, a jó levegő a hegyi parasztyerek számára ugyanis eleve adott volt, számukra a legnagyobb hiányt a megfelelő színvonalú oktatás-nevelés jelentette. Itt tehát az „Erdi iskola” elnevezés a helyben, hegyen, erdő közepén lakó parasztyerek számára szerveződő új iskolát jelentette.

Peter Rosegger koncepciójának megalkotásakor tudatosan, vagy éppen tudattalanul támaszkodott többek között a 18. század utolsó harmadában német nyelvterületen kibontakozó filantrópizmus reformtörekvéseire, így például a Rochow (1764-1805) által megfogalmazott, a falusi gyermekek rossz helyzetének felvázolására, a számukra szükséges iskolák létrehozására. Ismerhette Pestalozzi és Fröbel népnevelési reformjait is. Felfigyelt a Basedow (1723-1790) által felismert, a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodó praktikus ismeretek, gyakorlati munkafogások, szerszámhasználat iskolai terepen történő alkalmazására is (Németh, 2005). Fontos szerepet szánt Durkheim alapján az erkölcsösségnek és a fegyelemnek, mint a társadalmi együttélés nélkülözhetetlen eszközének (Durkheim, 1980).

Rosegger sohasem feledkezett meg arról, hogy honnan is jött, milyen körülmények között éltek sorstársai, ahogy a múltba visszatekintve mindezt meg is fogalmazta Petike című novelláskötetében. Így korán megálmodta számukra a felemelkedést biztosító, pedagógiai felelősségből kiinduló védőhálót biztosító, méltányos iskolát. Ez az iskola mindenki iskolája volt, hiszen innen nem

szorított ki senkit a hegyen lakó gyermekek közül. Figyelembe vette Rosegger, saját tapasztalatai alapján is, azt a tényt, hogy a hegyen lakó paraszt szülők gyerekeinek a legközelebbi iskolák (St. Kathrein, Krieglach) elérése több órát vett volna igénybe gyalog, a rendkívül rossz útviszonyok és a különböző időjárási viszontagságok okán. Másrészt a közeli, jól, hatékonyan működő iskolával szerette volna meggátolni a vidékről történő elvándorlást, és nem utolsó sorban segíteni akarta a szegény, elmaradott körülmények között élő gyermekek hatékony, méltányos oktatását.

Rosegger a megálmódott iskolájával több célt kívánt szolgálni. Mindenekelőtt a méltányosság célját, azt, hogy a szegény sorsú, elmaradott vidéken élők gyermekei a lehető legjobb oktatást kapják. Ez az oktatás nem zárt ki senkit, sem a gyengébb képességűeket, sem a fogyatékosokat mutatókat. Egy iskolán belül kívánta megoldani a különböző szocio-kulturális háttérrel, képességekkel, személyiségekkel rendelkező tanulók hatékony oktatását. Az átélt szegénység, ahogy azt Petikéről szóló kötetében is megörökítette, különböző módon és formában volt jelen a hegyen, jellemezte őt magát és társait. A gazdagok irányában mutatott averziója is megmutatkozott, a gazdag-szegény antagonisztikus ellentétét szerette volna a tanítványok képzésén keresztül csökkenteni. Úgy kívánta integrálni a hegyen lakó gyerekeket, hogy személyiségük sokoldalú megismerése mellett, ahhoz igazítva, és az aktuális szükségleteiket figyelembe véve, számukra hatékony fejlesztést nyújtson (Réthy, 2013). Pedagógiai védőhálo segítségével minden tanuló számára pedagógiai segítség nyújtását kívánta, álmodta meg. Befogadó, elfogadó szemlélettel esélyteremtés, esélyigazságosság biztosításával kívánt szebb jövőt teremteni a tanulók számára. A kérdést mindenekelőtt ember/gyermekjogi aspektusból kezelte, a városokban, falvakban, illetve elszigetelt településeken élő gyermekek azonos iskoláztatási lehetőségeinek megteremtésével. Igyekezett a különböző hátrányok okait feltárni, a különbségeket enyhíteni, a családi élet, nevelés hiányosságait (verés, érzelmi elhanyagolás, ingerszegény környezet, negatív minták) kompenzálni. Segíteni kívánta az eljövendő életben való boldogulást. Személyiségfejlesztési céljaiban mindaz a megélt tapasztalat tükröződik, melyet Petike című novelláskötetében olvashatunk, így a gyermeki önállóság, szabadság, hatékonyság, találékonyság, erő, ügyesség, emberismeret, érdekérvényesítés, önhatékonyság, a személyiség erejének fejlesztése (Rosegger, 1904. 16. o.). A tudás megszerzése, fejlesztése nem lehet öncél, sokkal inkább előtérbe kell kerülnie könyvének fontos tanulságaként, a problémahelyzetek megoldani tudása.

Rosegger egyik találó mottója: „*A gyermek egy könyv, melyből olvasnunk kell, s amibe írunk is kell*” (Rosegger, 2011). E mottó egyértelműen a gyermekközpon-túságot, a gyermektanulmányozási mozgalom, a gyermek sokoldalú megismerésének Hall-i igényét idézi meg. Jelesül azt, hogy a gyermeket mindenekelőtt meg kell ismernie a pedagógusoknak, majd a pedagógiai gyakorlatnak a növény-dékek konkrét, egyedi tulajdonságaira kell hatnia (egy könyvet kell kiolvasni), és a megismerés után azt ki kell bővíteni az adekvát pedagógiai eljárásokkal,

(írni kell bele). Mégpedig ez a kibővítés, a könyvbe történő írás, csak úgy lehetséges, ha az, a könyvet olvasva, az ott leírtakhoz (formában, stílusban, tartalomban, módszer és eszköztárban) illeszkedik. Közös szerzőség modern gondolata tárul fel itt előttünk. A gyermeknek tehát Rousseau-i értelemben önálló világa van, melyet meg kell ismerni, s csak ezen ismeret segítségével lehet pedagógiai hatást számára gyakorolni, mindenekelőtt a gyermeki személyiség tiszteletben tartásával. A gyermekközpontú szemlélet a gyermek megfigyelését, egyéni sajátosságainak megismerését jelenti, kora „gyermektanulmányozása” alapján is. Laboratóriumi módszerek hiányában nyilván csupán személyes élettapasztalataira, illetve a természetes megfigyelésre kívánt utalni. Jóllehet maga is tapasztalta és meg is írta kötetében, hogy a hegyen lakó társai miképpen különböztek akár gondolkodásukban, értelmi képességeikben, kreativitásukban, kommunikációs készségben, akár tevékenységükben, offenzív, defenzív tevékenységi stratégia alkalmazásában, önállóságban, akár érzelmi életükben: agresszió, félelem, szorongás, harag, düh, frusztráció, akár szociabilitásukban és erkölcsi szerepvállalásukban. A gyermekek különbözőségére támaszkodva, a szabad, önálló, színes, sokrétű tevékenykedtetés biztosításával gyorsabban kibontakoztatható az egyén tevékenységrepertoárja, s eljutása az önkormányzásig, a felnőtt tevékenységig, például a szántani tudásig (lásd Petike).

A roseggeri iskola álomiskola volt a szó szoros értelmében. Álmot, jövőt jelentett az írástudatlan hegyi paraszt szülők gyermekei számára. Normatív és transzcendens értékeket együttesen tartalmazó, ezen értékekre fókuszáló célok jellemzik iskoláját, mellyel tanítványainál a megbízható erkölcsi ítéletalkotás kialakítását igyekezett elérni. Olyan erkölcsi talapzat létrehozására kívánt alapozni, mely megvédi a gyermekeket olyan csábításoktól, melyeken Petikének át kellett esnie. Erkölcsi nevelés terén előtérbe került a segítőkészség, szolidaritás, tisztesség, bátorság, altruizmus, nemzeti érzület, istenhit fejlesztése, mindaz, ami Petike életében is követendő orientációt jelentett. Nem csupán ismereteket, tudást szeretett volna adni a gyerekeknek, hanem a jövőre is fel szeretett volna őket készíteni, foglalkozást, szakmát adva a kezükbe. A lányok számára varrást varrógépek beszerzésével, a fiúk számára fa és fémmunkát biztosított. Egyben olyan alapvető kulturális javak elsajátítását tekintette fontosnak, mint az olvasás, írás, számolás.

Nézete szerint a világban tapasztalt kenyérharc megöli a szellemet, ugyanis különböző célokért való versenyfutást jelent. Az iskola egyik legfontosabb feladatának ezzel szemben azt tekintette, hogy választ adjon a gyerekek saját életének kérdéseire (Bassola, 1937). Azaz, hasonlóan Dewey (1976) felfogásához, más életkörülmények között, ám itt is az életre való felkészítést, mint a nevelés célját, maga az élet adja Rosegger szerint. Aktivitásra épülő, önfejlesztő nevelési folyamatot szervez, célszerűen összeállított tevékenységet kínál. Pragmatista elképzelése az életre való felkészítésről Dewey nézőpontjához hasonlít, határozottan állítja, hogy a felnőtt korban cselekedni tudó egyén fejlesztése lehet a cél.

ROSEGGER PEDAGÓGIAI REFORMTÖREKVÉSEI

A felvázolt pedagógiai koncepcióból logikusan következnek Rosegger iskolájának reformtörekvései. Az iskolában folyó munka szellemiségét nagyban befolyásolta Rosegger gyermekkori élményvilága, az őt tanító Patterer házi tanító oktatói tevékenységének milyensége, ám nem elhanyagolandó szempont az iskolába kinevezett első iskolamesterek munkálkodása sem.

Rosegger pedagógiai koncepciójában, iskolája működésében a méltányos és inkluzív pedagógián kívül további számos reformpedagógiai vonás megtalálható. Talán az első magának a meglévő helyi igénynek a kielégítése, hiszen a hegyekben élő gyermekek szülei maguk is analfabéták voltak, így gyermekeik tanítását csak szervezett formában lehetett biztosítani. Ennek az égető igénynek, mint egyéb más reform iskola, akart eleget tenni az alapító.

Az iskola magániskolaként szerveződött, alapítványokból tartotta fenn magát.

Az Erdei Iskola épülete, architektúrája harmonikusan illeszkedett a környező természeti tájhoz. Az organikus építészet jegyeit magán viselő szép faépület a hegy lábánál helyezkedett el. Ezzel is arra törekedett Rosegger, hogy a gyerekek ne legyenek kiszakítva a hegyi, erdei, falusias, természetes életkörülmények közül. Ezzel mindegy Tolsztoj Jasznaia Poljana-i birtokán 1849-ben létrehozott iskolája gondolatvilága köszön vissza (v.ö. Szabó, 1987). Maga az iskolaépület szerinte egy olyan aréna, ahol mindenki gyakorol azért, hogy a későbbi felnőtt életben helyt tudjon állni (Rosegger, 1894). Az osztálytermek berendezése, a műhely (varrógép, fa- és fémmunka végzésére alkalmas eszközök) maga is a sokoldalú gyermeki tevékenységet szolgálta.

Az iskola szervezeti felépítésére osztatlan, összevont osztályos működést biztosított, amelyben a gyermekek/tanulók két csoportjában több évfolyamot tanítottak együtt, így:

1. csoportban: 1-3 osztályokat
2. csoportban: 4-8 osztályosokat

Az összevont oktatási szisztéma, bár kényszermegoldásként jött létre a régió és a település fejletlensége és a gyermekek kis létszáma okán, elősegítette a vegyes életkorú csoportok egymástól tanulását, egymás segítségét, egymás gyengeségének és erősségének jobb megismerését, az együttműködést, az interakciók sokféleségét. A szervezeti keret preferálta az egyéni és a csoportos munkaformákat, a nyitottságot, a kooperációt, s a szabad mozgást a csoportok között. A csoportokon belüli alacsonyabb osztálylétszám elősegítette a tanulói megnyilvánulások gyakoriságát, a tanítók részéről pedig az egyéni sajátosságok differenciált figyelembevételét, valamint a tanítandó tananyagnak a tanulók sajátosságaihoz igazított folyamatosan történő továbbfejlesztését. Ma már Nyugat-Európa-szerte, a geográfiai okok miatt, új alternatívát jelentenek az összevont osztályos iskolák, akár úgy is fogalmazhatunk, hogy reneszánszukat élik (v.ö. Bodonyi, 2012).

Az iskola hatékony működését igazolják az 1916/17-ben az iskolai krónikában olvasható Rottenmanner tanítóról szóló sorok, aki „*az állampolgári nevelésre, önállóságra, kötelességtudásra kívánt nevelni. Fontos az önszabályozás kialakítása és az autonómia, melynek kerete a választott gyermekönkormányzat.*” (Schriftweiser, é.n. 16. o.).

A másik jellemzője a gyermeki fejlődés sajátosságaihoz való alkalmazkodás, a gyermeki önkibontakoztatás, a gyermeki szabadság, a személyes felelősség kialakítása, az önállóság biztosítása az oktatás során. Az iskola épülete, a tanterem, s tanműhely az organikus építészet jegyeit viselte magán, sőt berendezése maga is ezeket a törekvéseket szolgálta, így a tanterem, a munkaműhely kialakítása a más-más tanulói tevékenységek végzését, a gyermeki fejlődéshez igazodó önállóságot biztosította. A különböző ásványok, kőzetek gyűjtése, rendszerezése Decroly pedagógiai felfogását tükrözi, azt, hogy a tanulókat az iskolában az élet által szükséges az életre felkészíteni (Vág, 1974). A munkavégzéshez szükséges eszközök használatának elsajátítása, különböző anyagok (fa, fém, textil) felhasználása, rendbetétele, a kötelességtudás, felelősség fejlesztését szolgálta. A munkához kapcsolódó oktatási koncepció pedig jelentős előfutára Kerschesteiner (1854-1912) munkaiskolájának. Kerschesteiner „A munkaiskola fogalma” (Der Begriff der Arbeitsschule) című munkája ugyanis csak 1912-ben jelent meg, rá nem támaszkodhatott Rosegger. Sőt a német munkaiskola másik irányzatának képviselője

Hugo Gaudig (1860-1913) által hirdetett felfogás előfutárának is tekinthető, azaz a puszta manuális készségek fejlesztésén túl a tanulói öntevékenységre, személyiségformálásra, a testi és szellemi fejlesztés harmóniájára egyaránt tekintettel volt (Flöter és Ritzi, 2012).

Nagy szerepet szán iskolájában tehát a munkára nevelésnek. Fontos elvként kezeli a gyakorlatiasságot, az életre való felkészítést, a gyermek környezetének ilyen irányú tudatos pedagógiai szempontú megszervezését a munkaműhelyekkel. A reformpedagógia számos elemét felhasználva szervezi meg azt, hogy a növendékekkel megismertesse a termeléssel kapcsolatos különböző kézi munkaformákat.

Az iskolai műhelyoktatással más-más tevékenységre készítette fel a lányokat és a fiúkat. A műhelyben a fiúk a famegmunkálás és az erdészeti tevékenység eszközeit és használatukat ismerték meg, sajátították el, például a gyalulást, illesztést, vésést, esztergálást, hordó-, faszindely-, szekérbiztosítást. A lányok a műhelymunka keretei között a fonást, szövést és a gépi varrást sajátították el.

A tanítványok segítségével iskolakertet és méhészetet hoztak létre. (Mindezt 500 koronával Rosegger támogatta.) A kisállattartás céljából kis istállót építettek a tanulókkal közösen.

A hegyen lakó analfabéta felnőtteknek tanfolyamokat indított, az oktatásban a lakosok 33%-a vett részt. Továbbképző kurzusokat is nyitott az erdőgazdálkodás- és mezőgazdaság fejlesztése témakörben a hegyen lakó felnőttek számára. Sokszor kellett a gyermekek érdekében a szülőket meggyőzni a

gyermekeik iskoláztatásának fontosságáról, hasznosságáról, ez is volt az oka annak, hogy a gyerekek nap mint nap egy-egy általuk készített hasznos eszközzel tértek haza (fakanál, kötényke, megmunkált faléc, stb.). Rosegger a tudatos, szorgalmas, pontos, becsületes, hasznos, értékteremtő munkára történő felkészítő pedagógiai tevékenység alapvető fontosságát hangsúlyozta. A tanuló munkájával szemben támasztott követelmények háttérében a gyermekek ismerete és az elérendő célok mérlegelése állt. Mindeközben figyelembe vette a közösség szükségletét, valamint a nemek közötti különbségeket. Egyidejűleg csak olyan munkakör elsajátítására tette alkalmassá a tanulókat, melyre a tágabb és szűkebb közösségben igény fogalmazódott meg. Mindeközben együttműködésre, a közösségi élet megteremtésére, azaz az állampolgári nevelésre is figyelmet fordított.

Gyakorlatias, életközeli, széles tapasztalati és tevékenységi körre támaszkodó, a helyi igényeket kielégítő ismeretekre összpontosított, mindenekelőtt az írás, olvasás, számolás és a gyakorlati ismeretek biztonságos elsajátítására. Praktikus, életre nevelő tantárgyak szerepeltek tehát iskolájában. E folyamatban a felhasznált eszközök széles repertoárt mutattak, s a gyermekeknek mindenekelőtt az eszközök biztonságos kezelését kellett elsajátítaniuk.

A hátrányos helyzetű gyermekek felé a legnagyobb tisztelettel fordult. Saját életéből ismerte a megélt hátrányokat, a hiányokat, s ezek megszüntetésére törekedett. Úgy vélte, hogy a jó iskola visszahat a társadalomra, magára a kulturális életre. Legfontosabb feladatának azt tekintette, hogy szülőhelyének sajátosságait figyelembe vevő, méltányos és inkluzív, jó iskolát alapítson. Rosegger pedagógiai koncepcióját, iskolája gyakorlatát valódi újításként, reformpedagógiai próbálkozásként értékelhetjük, mely a méltányos, inkluzív pedagógia előhírnöke volt.

AZ ISKOLA TOVÁBBI TÖRTÉNETE

A háború alatt, 1939-1945 között az iskolát bezárták. 1945/46-ban 55 tanulóval indult újra az iskola, megalakult a szülők tanácsadó testülete. Iskolaújságot, „Waldschulzeitung” indítottak a tanulók, melyet maguk írtak és szerkesztettek. Az újság nem csak Stájer-országról adott híradást, hanem más tartományokról is, így nagy érdeklődés kísérte. 1948-ban tanártovábbképzést szerveztek az iskolában, az iskola megújulása témakörben, ekkor a Waldschule történetét és pedagógiai gyakorlatát nagy sikerrel Walter Kandler, az iskola tanára mutatta be. Még ebben az évben Anton Sorge kutatómunkát végzett az iskolában a változatos oktatási formák feltárása, s kitüntetetten a tanulói önszabályozás, a tanulói vita tanulmányozása céljából.

Az iskola egyre több tanulója tanult tovább középfokú intézményekben. Az intézmény az egész tartományban ismertté vált, számos látogatót is fogadott, köztük az oktatási minisztert, a szövetségi elnököt, a kancellárt.

1952-ben elektromos áramot, csatornázást kaptak, új iskolabútorokhoz jutottak.

A megváltozott társadalmi, gazdasági körülmények okán azonban egyre kevesebb tanulója lett az iskolának. Drasztikusan átalakult ugyanis a település, Alpl lakosságának összetétele

(24 % nyugdíjas, 24 % erdei munkás, 24 % bejáró munkás, 20 % vendéglős, és alkalmazott, s csupán 8 % mezőgazdasági munkás). Így 1966/67-ben már csak 4 osztályt működtetett, 1970-ben csupán 11 tanulója volt, 1974/75-ben pedig csak 3 tanuló látogatta, így meg is szűnt az iskola (*Schrittweiser, é.n.*).

Rosegger végakarata szerint az épület Krieglach közösségé lett, de csak tanítási célokra használható. Így vált napjainkra emlékhellyé.

ROSEGGER RECEPCIÓS HATÁSA MAGYARORSZÁGON

Magyarországi recepciója szűk körű, műveinek lefordítása esetleges, kis körben mozgó. Életében munkáiból alig jelent meg magyar fordítás. Petike címmel Kőrösi Henrik 1904-ben magyaráította elbeszélőkötetét. Bodrogi Lajos 1913-ben „A csuda-mód megmentett jágerhöz” címmel fordította le Rosegger egyik novelláját. Foerster Frigyes (1913) Iskola és jellem című könyvének „Tekintély, mint az engedelmesség elve” fejezetében teljes félreértéssel Rosegger autoriter elveire hivatkozik. Karácsony Sándor (1990) Mikszáth nyelvezetét és szókincsét Roseggeréhez hasonlítja. Pomogács Béla (1997) Erdélyiség és európaiság. Az erdélyiség vonatkozási pontjai című esszéjében Roseggert a népszerű szellemtudományok („Landschaftstheorie”, „Heimatlidung”, „régionalisme”) képviselői között említi, mint a vidék ábrázolóját, a tájegységi „néplélek” megismertetőjét. Tandori Dezső Hegyikristály címmel fordította le, s jelentette meg magyarul P. Rosegger Karácsony éjszaka című elbeszélését Adalbert Stifter Hegyikristály művével együtt.

Kovács Henriette (2014) történelmi PhD dolgozatában „Die Waffen nieder” (Le a fegyverekkel). Békemozgalmak Austria-Magyarországon a 19-20. század fordulóján, mint a békéért érvelők között említi a nevét.

Pedagógiai törekvéseire nincs utalás a hazai neveléstörténeti munkákban. A 19. század végén a hivatalos magyar pedagógia nem preferálta a pedagógiai újító, reform szellemet

(*Németh, 2008*). A hazai pedagógiai gondolkodás és a gyakorlat, bár német orientáltságú volt, mégsem fogadta be még hivatkozási szinten sem P. Roseggert a kialakult kánonba.

Pedagógiai elképzelései, elvei napjainkban számos Peter Rosegger nevét viselő németországi és ausztriai iskolákban tovább élnek. Így többek között Gärtringenben, Wiesbaden-Ingstadtban, Reutlingenben, Berlinben, Radebeulban, ahol egész napos iskolát működtetnek, a különböző tanulói személyiséghez igazodó fejlesztést, szabad munkát, csoport és projekt munkát, nagyobb oktatási blokkokat, önálló tanulói munkát folytatnak Rosegger szellemiségének

megfelelően.

Emléke elevenen él Ausztriában, Stájer tartományban maradandó nyomai vannak. Művei nem veszítettek jelentőségükből, emlékeztetnek arra, hogy régen milyen körülmények között nőttek fel a gyerekek. Már halála évében, 1918-ban bélyeg viselte arcmását, 1968-ban ezüst emlékérmet adtak ki képmásával, 1969-ben arcképe rákerült a 25 Schillinges érmére, számos helyen szobrot állítottak tiszteletére, s utcanevek őrzik emlékét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bassola Zoltán (1937): *Decroly pedagógiai rendszere*. Fischer Lajos Nyomda. Budapest.

Bodonyi Edit (2012): *Modern alternatív iskolák*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 25-31.

Bodrogi Lajos (ford.) (1913): „A csuda-mód megmentett jágerhöz” *Budapesti Szemle*, 41. 156. köt. 444. sz. 429-449.

Dewey, John (1976): *A nevelés jellege és folyamata*. *Pedagógiai források*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Encyclopaedia Britannica (1911) 11. 29. Volumen. Eleventh Edition, London.

Durkheim, Emilé (1980): *Nevelés és szociológia*. *Pedagógiai Források*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Dombi Alice (2002): Gyermekkép-értelmezések a 19-20. század fordulóján. *Iskolakultúra*, 12. 3. sz. 39-46.

Dworetzky, J.P. (1988): *Psychology*. Third Edition, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco.

Farkas, R. (2013, szerk.): *Rosegger für uns. Zeitloses und Aktuelles aus seiner Zeitschrift „Heimgarten“*. Verlag für Sammler, Graz

Flöter, J. és Ritzi, C. (2012, szerk.): *Schule im Dienst der freien geistigen Arbeit. Darstellung und Dokumenten*. Klinghardt. Bad Heilbrunn.

Foerster Frigyes (1913): *Iskola és jellem*. Lampert-Z. Könyvkereskedés, Budapest.

Gazda István (2000): *Magyar tudománytörténet*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba.

Gróz Andrea (2007): *A pedagógus-gyerek kapcsolat alakulása a dualizmus korában, tanítóképzés pedagógiai szakkönyvek tükrében*. PhD Dolgozat ELTE PPK (Kézirat).

Guisinger, S. és Blatt, S.J. (2003): Individualitás és kapcsolódás. In: V. Komlósi Annamária és Nagy János (szerk.): *Énelméletek: személyiség és egészség*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 176-194.

Gyáni Gábor (2003): *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Hall, G.S. (1974): *Az amerikai iskoláról*. *Pedagógiai Források és Tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Just, T.: Die Nachlasse und Privat- und Familienarchive im Haus-, Hof- und Staatarchiv. <http://www.oesta.gr.at/>, 2017. május 10.

Kappstein, T. (1904): *Peter Rosegger ein Charakterbild*. Verlag von Greiner undPfeffer, Stuttgart.

Karácsony Sándor (1990): A cinikus Mikszáth – „A magyar észjárás” című mű ismertetése. *Magyar filozófiai szemle*, **34.** 3-4. sz. 212-356. Kerschensteiner, G. (1972): *A munkaiskola fogalma*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kozári Mónika (2009): *A dualizmus kora 1867-1914*. Magyarország történelme 16. kötete. Kossuth Kiadó, Budapest.

Kovács Henriette (2014): *Die Waffen nieder” (Le a fegyverekkel)*. *Békemozgalmak Austria-Magyarországon a 19-20. század fordulóján* PhD disszertáció, ELTE BTK.

Kőrösi Henrik (1900): *Pedagógiai kalauz. A népnevelés céljaira*. Lampert Róbert Császári és Királyi Könyvkereskedés, Budapest.

Kőrössy Judit (2006): *Gyerekek-ahogy a felnőttek látják őket. Vélekedések a gyermek természetéről és fejlődéséről*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

Lietz, Hermann (1970): *Die deutsche Landerziehungsheime*. In: Lassahn, Rudolf (szerk): Hermann Lietz. *Schulreform durch Neugründung*. Paderborn. .

Mann Miklós. (szerk, 1987): *Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Nadler, J. (1951): *Literaturgeschichte Österreiches*. Salzburg.

Nagl, J.W., Zidler, J. és Castle, E. (1914): *Deutsche-Österreichische Literaturgeschichte. Ein handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Österreich –Ungarn*. Wien.

Nagy Andrea és Németh András (2017): Az osztrák-német életreform-törekvések magyar recepciója a szentendrei Bubán-kolónia és az *Életreform* című folyóirat példája alapján. In: Németh András és Vincze Beatrix (szerk.): *Továbbélő utópiák, magyar életreform-törekvések és nemzetközi recepciók hatások*.

Németh András (1996): *A reformpedagógia múltja és jelene*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Németh András és Ehrenhard Skiera (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Németh András (2002): *A magyar neveléstudomány fejlődése*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András és Pukánszky Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Németh András (2005): *A magyar pedagógia tudománytörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Németh András (2008): A neveléstörténet szakirodalmi kánonjai és a klasszikusok szerepe. *Iskolakultúra*, **18.** 9-10. sz. 3-10. o.

Németh András (2017): Főbb tudományelméleti irányzatok, kutatási eredményeik és hatásuk nemzetközi és hazai neveléstudomány-tudománytörténeti kutatásokra In: Németh András, Bíró Zsuzsanna Hanna és Garai Imre (szerk.): *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 9-81.

Németh András (szerk, 2002): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok. Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András, Mikonya György és Ehrenhard Skiera (szerk, 2005): *Életreform és reformpedagógia-nemzetközi törekvések magyar recepciója*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Osterreichischen Staatsarchiv Vergangenheit für die Zukunft bewahren. <http://www.oesta.gr.at/>, 2017. július 10

Pestalozzi, J. H. (1959): *Hogyan tanítja Gertrud gyermekeit? Pestalozzi Válogatott Művei II*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Philipoff, E. (1994): *Dichter der verlorenen Scholle.*, Styria Verlag, Graz-Wien-Köln

Pomogács Béla (1997): *Erdélyiség és európaiság. Az erdélyiség vonatkozási pontjai*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/>, 2017. május 25.

Prondczynsky, A. (2001): *Ethische Kultur, Neue Erziehung, Monismus: Reformbewegung, soziale und pädagogische Discourse in Österreich und Deutschland zwissen 1890 und 1938* In: Horn, K.P., Németh, A., Pukanszky, B. és Tenorth, H-E. (szerk.): *Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa*. Osiris Kiadó, Budapest. 230-253.

Pukánszky Béla (2002): *Gyermeküket tanító apák. Iskolakultúra*, 12. 3. sz. 5-15.

Réthy Endréné és Vámos Ágnes (2006): *Esélyegyenlőtlenség és méltányos pedagógia*. ELTE Bölcsész Konzorcium, Budapest.

Réthy Endréné (2013): *Befogadás, méltányosság, az inkluzív pedagógia rendszere*. Comenius Oktató és Kiadó Kft., Pécs.

Rines, G. E. (szerk, 1920): *"Rosegger, Peter" Encyclopedia Americana Lieber*. <https://archive.org/search.php?query=Rosegger%20Peter>

Ropoly László (2000): *A tudomány a „szociális-élet-világban”*. A tudomány-filozófia hermeneutikai és szociálkonstruktivista szemléletmódjának összevetése. *Replika*, 41-42. sz. 125-138.

Rosegger Péter (1904): *Petike*. Ford. Kőrösi Henrik, Szent-István-Társulat Kiadása, Budapest.

Rosegger, Peter (1979): *Als ich noch Waldbauernbub war*. Akademie-Verlag, Berlin.

Rosegger, Peter (1882): *Die Aelper in ihren Wald und Dorftypen geschildert*. Hartleben[201B?]s Verlag.

Rosegger, Peter (1892): *Allerlei Menschliches*. Staackmann Verlag, Wien-Pest-Leipzig.

Rosegger, Peter (1894): *Sontagschule*.

Rosegger, Peter(1907): *Der Adlerwirt von Kirchbrunn (eine Dorfgeschichte)*. Der Deutschen Dichter-Gedachtnis-Stiftung Verlag, Hamburg.

Rosegger, Peter (2011): *Ausgewählte Schriften. Das Buch der Novellen*. Erste Band. Softcover, Nalen Press.

Rosegger, Peter (1993): *Lebens-Beschreibung und Die Schriften des Waldschulmeisters*. Reizidens Verlag, Hardcover.

Rosegger, Peter (1877): *Waldheimat*. Projekt Gutenberg-DE Hille und Partner, Hamburg.

Rosegger, Peter (2003): *Die Schrieften des Waldschulmeisters*. StaackemannVerlag, Leipzig. http://www.deutscestextarchiv.de/rosegger_waldschulmeister_3003 (2017. augusztus 23.)

Rosegger, Peter (1944): *Aus dem Heimatgarten*. Leykam Verlag, Graz. https://translat.googleusercontent.com/translate_c?depth=1\T1\textsectionhl=hu\T1\textsectionprev=search\T1\textsectionrurl=t (2017. augusztus 23.)

Schrittweiser, R. (é.n.): *Peter Rosegger – Waldschule in Krieglach/Alp*. Marktge-meide, Kindberg-Krieglach.

Szabolcs Éva (1999): *Tartalomelemzés a gyermekkor-történeti kutatásokban. (1868-1890). Gyermekkép Magyarországon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Szabolcs Éva (2002): A gyermektanulmányi szemléletmód megjelenése a magyar pedagógiai sajtóban (1890-1906). *Iskolakultúra*, **12.** 3. sz. 33-38.

Szabó Miklós (1987): *A pedagógus Tolsztoj*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szász Ferenc (1976): Az induló Nyugat és az osztrák irodalom. *Helikon*, **22.** 2-3. sz. 257-258.

Szász Ferenc (2005): Budapest és Bécs irodalmi élete a századfordulón. *Irodalmi Közlemények*, **CIX.** 2-3. sz. 272-286.

Tandori Dezső (2005): *Hegykristály*. Eri Kiadó, Budapest. Universalmuseum Jo-hanneum Graz, Österreich.

Vág Ottó (szerk. 1974): *Graunville Stanley Holl: Az amerikai iskoláról*. Tan-könyvkiadó, Budapest.

Vajda György Mihály (1959): Osztrák irodalom magyar szemmel. *Világirodal-mi figyelő*, **V.** 2. sz. 154-167.

Wagner, Karl (1991): *Öffentlichkeit der Provinzliteratur. Der Volksschriftsteller Peter Rosegger Studia und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur*. 36. Niemeyer, Tübingen.

Wagner, K., Kaiser, M., Micjler, W, Bruck és O. Zinten, C. (2003): *Peter Rosegger-Heckenast Gustav Briefwechsel*. (Literarurgeschichte in Studien und Quel-len Band 6.) Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar. Zöllner, E. (1979): *Geschichte Österreichs von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 6. Auf. Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 427-442.